

В. Д. ХАЛАМЕНДИК

Миколаївський державний університет ім. В. О. Сухомлинського

**МИКОЛАЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО:
ІСТОРИЧНИЙ ШЛЯХ І СУЧАСНІСТЬ**

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 2(18), с. 122–127

Розкривається історичний шлях Миколаївського державного університету від учительського інституту (МУІ) до сучасного вищого закладу освіти. Акцентується увага на сучасних підходах до управління навчально-виховним процесом.

Друга половина XIX — початок XX ст. характеризується вагомим соціально-економічним розвитком України, зокрема її південного регіону. У цей період відбулося територіальне роз'єднання українських земель, завершилося формування української нації, ускладнилася соціальна структура та політизувалося суспільне життя. Всі ці явища і процеси не могли не залишити помітний слід на розвитку культурної сфери.

Потреби соціально-економічного розвитку країни визначили специфіку формування системи підготовки вчителя для початкових і вищих початкових шкіл через учительські інститути, основою якої стали Феодосіївський (1872 р.) і Глухівський (1874 р.) інститути.

Тенденцією часу стало відкриття освітніх закладів, серед яких були церковно-парафіяльні, земські, сільські, заводські, залізничні школи, повітові міські училища, вищі початкові училища (новий тип народних шкіл з чотирирічним терміном навчання, які почали функціонувати у країні за законом від 25 червня 1912 р.); утворилася також досить розгалужена мережа Вищих жіночих курсів, життєдіяльність яких забезпечувалася за рахунок оплати навчання слухачами (в середньому вона становила до 150 крб. на рік) [5, 30–31].

На Півдні України була широко розвинена мережа парафіяльних шкіл. Тільки в місті Миколаєві на рубежі XIX–XX ст. було 11 таких шкіл.

Почали розвиватися міські початкові училища. У 1915 р. у м. Миколаєві було 28 таких училищ. Крім училищ, розташованих безпосередньо в межах м. Миколаєва, функціонували міські по-

чаткові училища на хуторах Мешково-Погорілово, Широка Балка.

Архівні дані свідчать про те, що на 1 січня 1913 р. в Херсонській губернії нараховувалося 2283 початкові школи, з них: 1835 — у селах; 448 — у містах, в яких навчалося 167646 учнів, у тому числі хлопчиків — 109080, дівчаток — 58566 [1; 3].

Помітне збільшення кількості початкових шкіл (за 1897–1911 рр. їх кількість зросла з 13570 до 18719) певною мірою сприяло підвищенню рівня грамотності населення України, зокрема її Південного регіону. В цілому ж стан освіти в Україні був ганебно низький. На 1 січня 1915 р. 54,3 % дітей 8–11 років перебували поза школою. Ще менше у відсотках відвідували школу дівчатка. Неповні середні, середні й вищі навчальні заклади були розраховані на обмежені верстви населення, хоча юридично всі навчальні заклади (гімназії, реальні, комерційні училища та ін.) вважалися відкритими для представників будь-якого соціального прошарку, але, оскільки за навчання було встановлено високу плату, фактично у вузах навчалися лише діти заможних батьків.

Серйозним недоліком народної освіти була нестача педагогічних кадрів, особливо для міських шкіл і вищих початкових училищ з чотирирічним терміном навчання. Абсолютна більшість викладачів не мала вищої освіти. Так, із 332 учителів Київської губернії у 1917 р. вищу освіту мали лише 6 учителів (0,18 %). На території всієї України цей показник був ще нижчий — 0,12 %. Такий стан освітнього рівня педагогічних кадрів

зумовлювався тим, що у більшості великих міст і губернських центрів не було жодного вищого навчального закладу. І тільки у чотирьох великих містах (Києві, Харкові, Одесі, Катеринославі) функціонували такі заклади. Ось чому після довготривалих і малоуспішних спроб міської думи та громадськості міста Миколаєва пощастило наполягти на відкритті учительського інституту. Тимчасово виконуючий обов'язки міністра освіти Росії барон Таубе постановою від 18 липня 1913 р. за № 30043 дозволив відкрити учительський інститут з училищем при ньому для підготовки викладачів міських училищ і прогімназій.

Міське училище з чотирирічним терміном навчання призначалося для проходження практики студентами [9, 144–145].

Офіційне відкриття учительського інституту в м. Миколаєві відбулося 27 жовтня 1913 р., в неділю о 13-й годині. Ця визначна подія в житті міста знайшла своє відображення на шпальтах місцевих газет, зокрема “Николаевской газеты”.

У залі інституту, святково прикрашеній державними прапорами, квітами та гірляндами, були присутні: заступник міського градоначальника генерал-майор Ульянов, окружний інспектор Виноградов, голова училищної комісії О. Грачов, директори середніх навчальних закладів Некрасов, Вірен, Добрицьків, Кровопусков, інспектор народних училищ Чайкін, представники військового і морського відомств, викладачі, вчителі, студенти та учні.

Перше слово проголосив священник М. Малявинський, після чого протоієрей О. Курлов разом з іншими представниками духовенства відслужив молебень, по закінченні якого приміщення інституту були освячені святою водою. Потім відбулось урочисте засідання, на початку якого щойно призначений директор інституту Петро Миколайович Жданов привітав усіх присутніх з відкриттям учительського інституту, проголосив здравницю імператору. Під вигуки “ура” всіх присутніх військовий оркестр виконав державний гімн. Ще тричі виконувався державний гімн оркестром після того, як П. М. Жданов зачитав текст всепідданішої телеграми.

Після поздоровлень присутніх високих гостей директор інституту П. М. Жданов виступив із доповіддю, в якій були такі слова: “...Благоговійне почуття до свого государя повинен виховувати в собі кожний, хто готується стати педагогом, щоб впровадити це почуття в душу наступних поколінь як основу їх плідної спадкоємної історичної діяльності”.

“Николаевская газета”, “Одесские новости”, “Киевская мысль” та інші газети надалі регулярно інформували мешканців України і м. Миколаєва про діяльність учительського інституту.

Учительський інститут і міське училище при ньому з квартирою директора розміщувались з 20 вересня 1913 р. в найнятому помешканні по вулиці Нікольська, 12 (сучасна вулиця Нікольська, 24) в будинку купця В. Ю. Берга з оплатою 5500 крб. у рік за контрактом, укладеним на 3 роки і затвердженим попечителем Одеського навчального округу.

На той час двоповерховий кам'яний особняк мав 15 кімнат, з яких 9 знаходилися на першому поверсі і 6 — на другому. Відповідно до контракту впродовж літнього будівельного сезону 1914 р. зроблено двоповерхову добудову на всю ширину будинку з площею 52 кв. сажня. Передбачалося в цій добудові на першому поверсі розмістити два класи міського училища, а на другому — актову залу.

Проте через важкі умови, пов'язані з воєнними подіями і відсутністю у зв'язку з цим вільних робочих рук, ця добудова до кінця звітного 1914 р. не була дороблена, фактично інститут у цей період нею не користувався. Під класи були виділені кімнати з найбільшою площею (11,6; 11,7 кв. сажня), в яких могли розміститися від 25 до 30 осіб [1; 4].

Правила прийому і навчальна програма у Миколаївському учительському інституті були здебільше такими ж, як і в діючих інститутах, зокрема у Феодосіївському. До інституту приймали осіб чоловічої статі у віці від 16 до 25 років. Могли вступати і старші за віком, але за особливою постановою педагогічної ради.

Вступити до інституту можна було тільки на початку навчального року і лише до першого класу. При цьому, крім метричного свідоцтва, свідоцтва про освіту в обсязі учительської семінарії, короткої автобіографії, необхідно було подати свідоцтво про поведінку: для вступників з учительських посад — від інспектора народних училищ, а від тих, які не працювали учителями, — від місцевої влади.

Першого разу було подано 174 заяви, але до екзамену було допущено 98 осіб. Із них були прийняті 24 казенні стипендіати і 5 за власні кошти, з оплатою за навчання 40 крб. за рік. Щорічно визначався контингент прийому до інституту близько 25–30 осіб, хоча могли бути і відхилення від цієї кількості. Наприклад, як свідчать архівні дані, на початку 1914/15 навчального року

з 88 поданих заяв до іспитів були допущені лише 52 особи, з яких іспити склали лише 16 осіб, дві особи — вихованці за свій кошт. З групи зарахованих 12 (!) осіб мали звання народного учителя. Така незначна кількість зарахованих у цьому навчальному році пояснюється призовом більшості народних учителів на дійсну військову службу, оскільки всі найбільш сильні та фізично здорові за мобілізацією були взяті до війська, а складати екзамені приїхали або кволі та нездорові, звільнені від військової служби і за цих же обставин забраковані лікарем інституту, або занадто молоді — недостатньо підготовлені особи.

Щодо безкоштовного міського училища, то тут спочатку було створено два відділення: одне відповідало третьому класу міського шестикласного училища, друге — четвертому класу. Всього сюди було зараховано 22 учні [6, 129–131].

На 1 січня 1915 р. в учительському інституті у двох класах навчался 40 вихованців: у першому — 16, у другому — 24.

За соціальним станом вихованці інституту розподілилися так:

- синів дворян і чиновників — 2;
- синів почесних громадян і купців — 2;
- синів міщан — 9;
- козаків — 3;
- селян — 24.

Переважає кількість вихідців із селян пояснюється тим, що контингент вихованців інституту переважно складався з колишніх народних учителів, а такими в сільських школах були здебільше найздібніші молоді люди із селянських сімей. Друге місце за соціальним станом займають діти міщан, оскільки після народних учителів найбільший контингент вихованців склали учні міських училищ, в яких навчалася переважна кількість дітей міщан.

Вартість навчання одного студента впродовж 1914 р. становила 384,6 крб., з яких 157,5 витрачалося на постачання води.

Гуртожитку при інституті не було, тому вихованці мешкали на приватних квартирах по дві-три особи в одного господаря.

Першим директором інституту (до 1922 р.) був Петро Миколайович Жданов, колезький асесор, нагороджений орденом Св. Станіслава II ступеня, колишній директор Іркутського учительського інституту, викладав педагогіку.

Першим викладачем історії та географії, з покладеними на нього обов'язками викладати ще російську мову та літературу впродовж 1913/14 навчального року, був Андрій Михайлович

Малінін, 1884 року народження, переведений з 16 червня 1913 р. на цю посаду із Староросійського Олексіївського реального училища за пропозицією Попечителя Одеського навчального округу (№ 38244 від 7 вересня 1913 р.).

Математику викладали Сергій Федорович Афанасьєв (вибув у 1914 р.) та Олександр Миколайович Гвоздев, 1889 року народження. Він закінчив фізико-математичний факультет Новоросійського університету з дипломом I ступеня (спр. № 24525 від 14 червня 1913 р.).

Микола Олександрович Васильєв, 1882 року народження, викладав фізику і природознавство. Закінчив у 1907 р. фізико-математичний факультет Новоросійського університету з дипломом I ступеня.

Кресленню і малюванню навчав відомий миколаївський живописець Володимир Олексійович Мурзанов, 1872 року народження, нагороджений орденами Св. Анни III ступеня, Св. Станіслава III ступеня; закінчив повний курс наук Академії художеств зі званням класного художника III ступеня, був слухачем заснованих при цій академії педагогічних курсів, після закінчення яких 7 квітня 1897 р. отримав друге свідоцтво, яке давало право на викладання у навчальних закладах малювання і чистописання. В. О. Мурзанов завідував місцевим художнім музеєм ім. В. В. Верещагіна. Одночасно він працював викладачем і в першій чоловічій гімназії.

Викладачем музичного мистецтва і співів був Олександр Михайлович Погодаєв, гімнастики — підпоручик Людовик Казимирович Паєвський. Він відповідав також і за фізичне виховання учнів початкових училищ. Проте Л. К. Паєвський перебував на цих посадах відносно недовго: призваний до діючої армії, він загинув у бою на німецькому фронті 5 жовтня 1915 р., похований у Миколаєві.

Законовчителем як в інституті, так і в училищі при ньому був священник Адміралтейського собору Михайло Федорович Малявинський. Він закінчив повний курс наук за другим розрядом у Петроградській духовній семінарії.

Лікарем інституту і викладачем гігієни був Г. С. Кровопусков.

З 1914/15 навчального року на посаду викладача російської мови й літератури призначено Лазара Петровича Місірківа, 1885 року народження; він закінчив історико-філологічний факультет Харківського університету (відділення слов'яно-російської філології) з дипломом I ступеня. А. М. Малінін, тимчасово виконуючий обов'язки викладача цих предметів у 1913/14 навчальному

році, залишився на посаді викладача історії та географії (з 1 вересня 1916 р. переведений у сімферопольську жіночу гімназію).

Законовчитель священик М. Ф. Малявинський, викладачі В. О. Мурзанов, О. М. Погодаєв, Л. К. Паєвський запрошені викладати за вільним наймом. Усі інші з одинадцяти службовців (у тому числі “письмоводитель-бухгалтер” К. Кожевников) на 1 січня 1915 р. займали в учительському інституті штатні посади.

Як бачимо, директор і викладачі загальноосвітніх предметів отримали відповідну освіту в університетах. Щодо співробітників за вільним наймом, то законовчитель отримав освіту в Духовній семінарії, викладач графічних мистецтв — в Академії художеств, викладач музичного мистецтва і співів закінчив три професорські курси Петроградської музичної консерваторії, вчитель гімнастики отримав спеціальну освіту в Петроградській головній гімнастичній школі.

Слід зазначити, що священик Адміралтейського собору М. Малявинський мав намір перейти на штатну посаду законовчителя, про що свідчить його заява на ім'я директора учительського інституту (від 15 червня 1914 р.) з проханням не відмовити у клопотанні перед Попечителем Одеського навчального округу про зарахування його штатним законовчителем, обов'язки якого він виконував у 1913/14 навчальному році за вільним наймом. Однак це прохання спочатку не було задоволене, оскільки на посаду штатного законовчителя інституту відповідно до вказівок керівництва Одеського навчального округу потрібна була особа з вищою богословською освітою.

Як свідчать архівні дані, М. Ф. Малявинського переведено на штатну посаду законовчителя учительського інституту з 1915/16 навчального року.

В інституті викладалися такі обов'язкові предмети: Закон Божий, російська мова та література, педагогіка, математика (арифметика, алгебра, геометрія, тригонометрія), історія, географія, фізика, хімія, природознавство, малювання, креслення, методика письма, гімнастика, співи, а також необов'язкові: музика (скрипка і віолончель, фісгармонія), латинська мова, заняття ремеслами (випилювання та випалювання), садівництво і виноградарство.

Навчальні програми склалися викладачами на підставі інструкцій Одеського навчального округу з подальшим затвердженням радою інституту.

Поведінка вихованців у навчальні та позакласні часи регламентувалася “Правилами інституту”,

прийнятими педагогічною радою і затвердженими попечителем Одеського навчального округу. Цими правилами було передбачено обов'язкове відвідування церкви, обов'язкову сповідь, заборону участі в суспільно-політичних організаціях [2; 3; 6; 9].

Результати успішності та поведінки заносились у четвертний журнал, в якому на кожного вихованця виділялася окрема сторінка, де записувалися його короткі біографічні відомості, виставлялися четвертні оцінки з кожного предмета, що вивчався, та записувалися рішення педагогічної ради про допуск до перевірних екзаменів. Якщо у вихованця незадовільна річна оцінка, то до екзамену з цього предмета він не допускався. Йому давалася робота на літні канікули, після яких він мав скласти цей екзамен. Якщо була отримана незадовільна оцінка на екзамені з предмета, за який вихованець не мав річної незадовільної оцінки, рішенням педагогічної ради він допускався до переекзаменування після літніх канікул. У цьому журналі записувалися також зауваження класного наставника про поведінку виховання, його інтереси, здібності, участь у суспільно-корисній праці та ін.

Навчання й виховання в інституті здійснювалося в дусі відданості релігії та монархії. Як свідчать архівні документи, формування почуття патріотизму і любові до праці займало вагоме місце в діяльності співробітників інституту. Так, у зв'язку з тим, що через воєнні події помітно відчувалася відсутність чоловічих робочих рук, педагогічною радою інституту було прийнято рішення про дострокове завершення 1914/15 навчального року з метою участі вихованців у весняно-польових роботах.

Багато вихованців працювали на потреби війни у майстернях заводів і на верфі. Учні міського училища, студенти інституту збирали кошти для надання допомоги сім'ям загиблих на німецькому фронті, також у вільний від занять час допомагали у госпіталі пораненим. У 1915 р. 14 студентів 3-го класу звернулися до ради інституту з проханням про дострокове складання іспитів з метою вступу до військового училища. Це прохання було задоволено [1; 4].

Перший інститутський випуск 22 учителів набору 1913 року відбувся у 1916 р. А восени 1917 р. відповідно до положення (штати учительських інститутів) від 14 червня 1917 р., виданого Тимчасовим урядом, інститут було суттєво реформовано, внаслідок чого його курс був поділений на три відділи: фізико-математичний, природничо-

географічний та словесно-історичний. Згідно з новим навчальним планом, розробкою якого на підставі зазначеного положення займався з'їзд викладачів учительських інститутів, що відбувся влітку 1917 р. у Петрограді, низка дисциплін (загальний курс педагогіки, логіка, психологія загальна та дитяча, вступ до мовознавства та ін.) були загальними для всіх відділів. Крім цього, навчальні плани кожного відділу містили також загальноосвітні та спеціальні дисципліни. У зв'язку з цим контингент викладачів збільшився до 20 осіб. Адже на кожному відділі за планом набору передбачалося приймати по 25 осіб. Враховуючи трирічний термін навчання, загальна кількість студентів могла бути доведена до 225 осіб проти 75 осіб за положенням 1872 р.

Проте працювати за цими новими планами інституту практично не довелося. Революційні події в країні та місті не могли не відбитися на стані інституту та його роботі. Зі зміною влади у місті інститут переходив до відомства кожної з них, що призводило до значних збоїв в організації та проведенні занять [8, 7–14].

Наступні суттєві зміни відбулися лише 1 вересня 1920 р., коли учительський інститут було перейменовано в Миколаївський інститут народної освіти (МІНО) з чотирирічним терміном навчання, одним факультетом соціального виховання і чотирма відділеннями: мови і літератури, соціально-економічним, фізико-математичним і хіміко-біологічним.

Миколаївський ІНО став вищим навчальним закладом, що призначався готувати викладачів трудшколи переважно старшого концентра шляхом теоретичної та практичної обробки тих дисциплін, які входили до навчального плану факультету соціального виховання [10, 74].

10 липня 1933 р. питання про систему підготовки педагогічних кадрів і мережу педагогічних закладів на 1933/34 навчальний рік розглядалося колегією НКО УРСР. Було запроваджено нову систему підготовки педагогічних кадрів. Замість інститутів соціального виховання і педагогічних інститутів професійної освіти було створено єдиний тип вищого педагогічного навчального закладу — педагогічний інститут. Так у 1933 р. утворився Миколаївський педагогічний інститут, який функціонував по червень 1999 р. [7, 20].

З липня 1999-го по вересень 2002 р. продовжувався недовгий, але відповідальний етап у діяльності ВНЗ. Постановою Кабінету Міністрів України від 13 липня 1999 р. № 1240 інституту було надано статус Миколаївського державного

педагогічного університету. Колектив університету, однак, зразу ж поставив перед собою завдання перетворити заклад на класичний університет з метою набуття права провадження освітньої діяльності, пов'язаної із здобуттям повної вищої освіти та кваліфікації фахівців широкого спектра природничих, гуманітарних, технічних напрямів. Зазначимо, що 3 роки напруженої праці колективу щодо набуття відповідного рівня кадрового потенціалу, матеріально-технічного, науково-методичного забезпечення навчального процесу, розширення сфери культурно-просвітницької діяльності не минули даремно.

25 вересня 2002 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 561-р Миколаївський державний педагогічний університет ліквідовано, а натомість створено Миколаївський державний університет (класичний).

Сьогодні університет — це багатoproфільний вищий навчальний заклад IV рівня акредитації (сертифікат серії СД-ІУ № 150780 від 29 травня 2001 р.).

Підготовка фахівців ведеться за 10 напрямками освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр”, за 15 спеціальностями та 30 спеціалізаціями освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст”, за 8 спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня “магістр”. У рамках коледжу також здійснюється підготовка молодших спеціалістів за 3 спеціальностями і 6 спеціалізаціями. Щорічно проводиться реструктуризація спеціальностей і спеціалізацій.

На денній, заочній, екстернатній формах навчання в університеті здобувають освіту понад 7 тис. студентів.

Ліцензований обсяг щорічного прийому студентів становить: на денну форму навчання — 1600 осіб, на заочну форму — 1335 осіб.

Щорічно університет випускає близько тисячі фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст”, 60–70 магістрів. Випускники бакалаврату, як правило, залишаються у ВНЗ для здобуття повної вищої освіти.

Понад 80 % випускників працевлаштовуються у дошкільних, середніх і вищих навчальних закладах.

Загалом на 36 кафедрах університету працює понад 300 викладачів, серед яких 11 академіків і членів-кореспондентів Академії наук вищої школи, Академії педагогічних і соціальних наук та інших галузевих академій, 15 заслужених діячів науки, культури, освіти, 29 докторів наук, професорів, 129 кандидатів наук, доцентів. Щоріч-

но викладачі захищають 6–8 дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук, над докторськими дисертаціями працюють понад 20 доцентів. Щорічно до 20 молодих викладачів вступають до аспірантури свого університету та провідних наукових установ і навчальних закладів.

Університет має у своєму розпорядженні 10 навчально-лабораторних корпусів загальною площею 65992 м², 3 студентських гуртожитки на 1795 місць, що цілком задовольняє попит студентів на одержання помешкання, буфети на 130 місць, 3 спортивні зали на 500 місць, спортивно-оздоровчий табір “Моряна” на березі Чорного моря на 120 місць. Функціонує 31 лабораторія, 2 навчальні майстерні, 10 лінгафонних кабінетів, актовий зал, 3 читальні зали. Астрономічна обсерваторія університету включена до світового реєстру астрономічних об’єктів, у ній впродовж останніх 25 років ведеться наукова робота за багатьма напрямками: спостереження малих тіл Сонячної системи, спектрометрія і фотометрія зірок, наземна підтримка космічних досліджень та ін.

Велику роль у підготовці кадрів відіграє бібліотека університету, яка сьогодні є однією з найбільших на Миколаївщині: містить до 450 тис. примірників, у тому числі близько 120 тис. українських видань. За останні п’ять років придбано понад 35 тис. підручників, посібників, монографій. Щорічно зростає кількість передплачуваних періодичних видань.

Розпочалася активна робота щодо створення сучасних електронних версій підручників і посібників, необхідних для науково-методичного забезпечення дистанційної форми навчання, яку заплановано створити у найближчі роки. Сьогодні бібліотека є надійною інформаційною базою для науково-дослідницької і навчальної роботи

та центром культурно-просвітницької діяльності університету.

Науково-методична діяльність навчальних підрозділів університету ґрунтується на принципах науковості, наступності, багатоступеневості, неперервності вищої педагогічної освіти, використання новітніх інформаційних технологій навчання, узагальнення та впровадження передового педагогічного досвіду для формування гармонійно розвинутої особистості майбутнього вчителя, здатного до швидкої адаптації, до змін і розвитку освітянської системи в умовах ринкової економіки [7, 30–31].

Література

1. Державний архів Миколаївської області (ДАМО). — Ф. 115, оп. 1, спр. 32, арк. 3.
2. ДАМО. — Ф. 115, оп. 1, спр. 32, арк. 8.
3. ДАМО. — Ф. 115, оп. 1, спр. 43, арк. 21.
4. ДАМО. — Ф. 115, оп. 1, спр. 43, арк. 46.
5. Дем’яненко Н. М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX — перша третина XX ст.): Моногр. — К.: ІЗМН, 1998. — 328 с.
6. Ковалева О. Ф., Чистов В. П. Учительский институт // Очерки исторической культуры Южного Прибужья (от истоков до начала XX века). — Николаев: Тетра, 2000. — С. 129–131.
7. Миколаївський державний університет. Історичний нарис (1913–2003). — К., 2003.
8. Місірків Л. П. Короткий нарис з історії Миколаївського ІНО // Зап. Миколаївського інституту народної освіти (1926–1927 рр.). — Миколаїв: МІНО, 1927. — С. 7–14.
9. Освіта на Миколаївщині у XIX–XX століттях / Кер. авт. кол. І. Павлик. — Миколаїв: УДМУ, 1997. — 176 с.
10. Халамендик В. Д. Миколаївський державний педагогічний університет: до історії становлення // Рідна школа. — 2002. — № 10. — С. 72–74.

Принципи науковості, спадкоємності, безперервності та вдосконалювання вищого педагогічного утворення, своєчасне впровадження нових технологій і передового досвіду забезпечили історичну еволюцію Миколаївського державного університету.

Принципы научности, преемственности, непрерывности и совершенствования высшего педагогического образования, своевременное внедрение новых технологий и передового опыта обеспечили историческую эволюцию Николаевского государственного университета.

Principles of scientific character, continuity and perfection of the high pedagogical education, duly introduction of new technologies and the best practices have provided the historical evolution of the Nikolaev state university.

Надійшла 14 лютого 2008 р.